

Հայ առաքելական եկեղեցին որպես քաղաքացիական հասարակության հաստատություն (ինստիտուտ)

Պողոսյան Գարիկ

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2025.2hs-148>

Հանգուցային բառեր. *համընդհանուր քաղաքացիական հասարակություն, համամոլորակային տուրբուլենտություն, մասնակցային գործառույթ*

Ներածություն

Հայ դպրոցականների և երիտասարդների շրջանում, ներառյալ՝ կրթօջախները, ակնհայտորեն առկա է միտում՝ նշելու օտար տոներ՝ Սուրբ Վալենտինի օրը, Հելուինը, Գոհաբանության օրը: Այն փաստորեն իրենից ներկայացնում է օտար սոցիալականության միջավայրի ներխուժում հայ իրավաբանություն, իսկ փափուկ ուժի այս անհամաչափ ազդեցությունը (անհամաչափ, քանի որ հայկական եկեղեցական ու ազգային տոները չեն նշվում Արևմուտքի երկրներում) մեծ հաշվով դուրս է մնում հայ հետազոտողների տեսադաշտից: Ասվածը կարևորվում է հատկապես հիմա, երբ համամարդկային քաղաքակրթությունն առաջնորդվում է խաղերի տեսության տրամաբանությամբ [7]: Հայաստանյան ու արտասահմանյան առաջատար գիտահետազոտական հաստատություններն ու հետազոտողներն ուշադրություն են հրավիրում այնպիսի օրհասական հիմնախնդիրների հրատապության վրա, ինչպիսիք են կլիմայական փոփոխությունները, անգրագիտությունը, տակավին չհաղթահարված աղբատությունը, թերսնումը, հակամարտությունների աճն ու հումանիտար հետևանքները, միջազգային համագործակցության ձևաչափերում առկա անհամաձայնությունները և այլն [3, 154]: Սակայն, միևնույն ժամանակ, աչքաթող են արվում մշակութային ներթափանցումներին ու դրանց ազդեցությանն առնչվող հարցերը, ուստի բացակայում է համընդհանուր ըմբռնման գաղափարական հենքը:

Համոզված ենք, որ հայկական քաղաքակրթության շարունակական հզորացման ու արտաքին անհարկի ներխուժումներից պաշտպանության նպատակով անհրաժեշտ է ձևավորել քաղաքացիական, կրթական, քաղաքական հարթակների ու հաստատությունների մրցունակ տիրույթ, որը հնարավորություն կստեղծի մշակելու վերոնշյալ հիմնախնդրին լուծումներ գտնելու կառուցակարգեր: Մեր համոզմամբ այդպիսի հնարավորություններից է համամոլորակային քաղաքացիական հասարակության ուսումնասիրությունը, որի մտազննությունը կարևոր է հատկապես Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիական հասարակության կայացման տեսանկյունից:

Այժմ առկա է տեսակետ առ այն, որ ձևավորված չէ համամոլորակային քաղաքացիական հասարակություն, թեպետ կան նաև հակառակ պնդումներ: Պետություններն ու հասարակություններն ունեն քաղաքացիական հասարակության զարգացման սեփական տեսլական ու մոտեցումներ, ինչի կարևորության շուրջ, թվում է, առկա է փոխըմբռնում [1, 455], սակայն ըստ ամենայնի ձևավորված չէ մի համամոլորակային ցանց, որը, անհատների ու մարդկանց խմբերի միավորելով, կարող է կոչվել համամոլորակային քաղաքացիական հասարակություն: Մի կողմից այդպիսի մի համամոլորակային հարթակի բացակայությունը, մյուս կողմից՝ հիմնախնդիրների կարգավորման գործընթացում քաղաքացիավարության սկզբունքներ որդեգրելու անհրաժեշտության գիտակցումը ստեղծում են գաղափարն ավելի խորությամբ հետազոտելու պահանջ: Եթե նկատի ունենանք այն հանգամանքը, որ վերոնշյալ ուսումնասիրությունները պետք է լինեն բազմամակարդակ, այսինքն՝ վերաբերվեն ն՝ անհատներին ու մարդկանց առանձին խմբերի, և՛ հասարակություններին (լոկալ մակարդակ) [9], և՛ մարդկությանն ընդհանրապես (համամոլորակային մակարդակ), ապա վստահ ենք, որ քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների քանակական ու որակա-

կան փոփոխությունների անհրաժեշտության մասին մեր առաջ քաշած վարկածը կարող է լույս սփռել համամոլորակային քաղաքացիական հասարակությանն առնչվող հիմնախնդիրների վրա (հայկական համատեքստում), հանգեցնել լուծումների ի հայտ գալուն:

Այսպես, եթե հարցականվում են քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների բնույթն ու տեսակները, ապա առաջ է քաշվում գաղափար առ այն, որ դրանց քանակական ու որակական բնութագրիչների փոփոխությունը կարող է հանդիսանալ մի այդպիսի լուծում: Այս համատեքստում հոդվածը նպատակ է հետապնդում վերլուծական, համեմատական և համադրական մեթոդներով հիմնավորելու, որ ավանդական հաստատությունները (ընտանիքը, բանակը, եկեղեցին) կարող են և պետք է դիտարկվեն որպես քաղաքացիական հասարակության անքակտելի մաս:

Մեր այս համոզմունքն ունի երկու հիմնական տեսական-գաղափարական հենարան: Առաջին, քաղաքացիական հասարակության վերաբերյալ նորագույն հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ այն շատ ավելի ընդգրկուն, բազմադերային միջավայրում գործառնող (բազմաթիվ դերակատարներից բաղկացած) ոլորտ է, քան հասարակական կազմակերպությունների տիրույթը: Առկա են ասվածի բազմաթիվ ապացույցներ և՛ եվրոպական երկրների փորձից, և՛ այսպես կոչված գլոբալ հարավի [14] երկրների: Ուստի, քաղաքացիական հասարակության նեղ սահմանումները հնացած են և չունեն կիրառական նշանակություն համամոլորակային քաղաքացիական հասարակության ձևավորման տեսակետից: Երկրորդ, ավանդական հաստատությունների ներգրավումը քաղաքացիավարության կերտման գործընթացում ոչ միայն համահունչ է ընթացիկ համամոլորակային տեղաշարժերին, այլև հարստացնում է քաղաքացիավարության սկզբունքների տիրույթը, քանի որ արդեն կայացած հաստատությունների կողմից քաղաքացիավարության դեր ստանձնելը փոխադարձաբար ընդլայնում է նրանց գործառնության տիրույթը: Հոդվածը քաղաքացիական հաստատությունների քանակական ու որակական փոփոխությունների հարցը դիտարկում է Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու ռապնակով:

Քաղաքացիական հասարակության սահմանումների շուրջ

Քաղաքագիտական բառարանները հաճախ չունեն քաղաքացիական հասարակություն հասկացության սահմանումներ [18]: Ինչ է քաղաքացիական հասարակությունը հարցի պատասխանը տակավին մնում է մեծ հաշվով չլուծված: «Բրիտանիկա» հանրագիտարանն այն սահմանում է որպես խմբերի, համայնքների, ցանցերի և կապերի խիտ ցանց, որոնք գտնվում են անհատի և պետության միջև [16]: Ասվածից հետևում է քաղաքացիական հասարակությունն հասկացության ընդգրկուն բնույթը, քանի որ արդյալային խմբերը, համայնքները, ցանցերը և կապերը ներառական, համընդհանուր հասկացություններ են և չեն սահմանափակվում որևէ տեսակի խմբային պատկանելությամբ: Օքսֆորդի քաղաքագիտական բառարանը քաղաքացիական հասարակությունը սահմանում է արևմտյան և հետաադըպատերազմյան ընկալումների ծիրում: Այսպես, բառարանի հեղինակները բացատրում են, որ առկա է «արևմտյան ընկալում առ այն, որ քաղաքացիական հասարակությունը ստեղծում է կանոններ, որոնք պետությունը պետք է պաշտպանի» [17, 73]: Ասվածից հետևում է, որ գործառնությանն առումով կանոնակարգված են պետություն-քաղաքացիական հասարակություն հարաբերությունները: Ընդ որում, քաղաքացիական հասարակությունը կատարում է համակեցության ու փոխըմբռնման օրակարգ, խաղի ընդունված կանոններ ձևավորող սուբյեկտի դեր: Միևնույն ժամանակ ընդգծվում է պետության՝ որպես իրավաքաղաքական, հաստատութենական կառույցի վերահսկողական գործառնությունը:

Փաստորեն քաղաքացիական հասարակություն-պետություն երկվությունը ոչ թե տարանջատման, այլ փոխլրացման մասին է: Ըստ որում՝ կանոններ ձևավորող քաղաքացիական հասարակությունը չի կարող սահմանափակվել հասարակական կազմակերպություններով, որոնք ոչ միայն հաճախ օտարերկրյա ֆինանսավորում ունեն, այլև ներկայացնում են խմբային, հատվածային շահեր, ոչ թե հանրային կամ համագգային: Ասվածը վկայում է, որ

ավանդական հաստատությունները՝ Հայ առաքելական եկեղեցին, հայ ընտանիքը, հայկական բանակը, պետք է դիտարկվեն որպես քաղաքացիական հասարակության հաստատություններ: Հայ առաքելական եկեղեցու պատմական առաքելությունը, հոգևոր-կրթադաստիարակչական գործառնությունը, կազմակերպական և համահայկական ներուժը նրան դարձնում են այս շարքին դասվելու հավակնություն ունեցող ավանդական հասկացություններից գլխավորը, մանավանդ, որ այն անմիջականորեն կապված է հայ ավանդական ընտանիքի և հայոց բանակի հետ, ուստի կարող է կատարել նաև կամրջող, համակարգող գործառնություն:

Ավելին, մարդկության քաղաքակրթական փորձը համամարդկային քաղաքագիտական միտք է ներբերել այն գաղափարը, որ քրիստոնեական եկեղեցին քաղաքացիական հասարակության հաստատություն է: Այսպես, «Արևելյան Եվրոպայում կոմունիզմի փլուզումից հետո քաղաքացիական հասարակություն կառուցելու (վերակառուցելու) անհրաժեշտությունը եղել է բարեփոխիչների ու մեկնաբանների կողմից հաճախ քննարկվող թեմա 1991-ից սկսած: Կոմունիստական վարչակարգը չէր խրախուսել (had disapproved) քաղաքացիական հասարակությունը: Հետևաբար, Լեհաստանի կաթոլիկ եկեղեցու պես դիմացկուն օրինակներից գատ քիչ էին այդպիսիք» [17, 82]: Բերված օրինակում կաթոլիկ եկեղեցին աներկբայորեն ընդունվում է որպես քաղաքացիական հասարակություն հաստատություն, ինչը ևս մեկ անգամ հիմնավորում է մեր այն վարկածը, որ Հայաստանի Հանրապետությունում և հայկական սփյուռքում անհրաժեշտ է վերաբարձնող քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների դերը, դրանց շարքին դասել ավանդական հաստատությունները, առաջին հերթին Հայ առաքելական եկեղեցին, քանի որ այն փաստացի կատարում է քաղաքացիական հասարակություն կերտելու և վերակերտելու պատմաքաղաքակրթական գործառնություն:

Համամոլորակային տուրբուլենտությունը և քաղաքացիական հասարակության դերը

Որպես արդի ժամանակաշրջանում համամոլորակային տուրբուլենտության ծնող երկու հիմնական պատճառներ ենք դիտարկում համամոլորակային կառավարման հիմնախնդիրները (աղքատության հաղթահարման համընդհանուր մարտահրավեր, երկրների տնտեսական անհամաչափ զարգացում, համավարակների դեմ պաշտպանվածության հիմնախնդիրներ, կլիմայական փոփոխություններ և այլն), ինչպես նաև անվտանգային մարտահրավերները (Արցախի արտաբխոն բնակչության նկատմամբ էթնիկ գտումներ և բռնի տեղահանություն, ռազմական հակամարտությունների թվային աճ և աշխարհագրական ընդլայնում, սպառազինությունների մրցավազք, տեղեկատվական անվտանգության հիմնախնդիր, սպառողների իրավունքներ և այլն): Փաստորեն համամոլորակային տուրբուլենտությունը [8] մի վիճակ է, երբ փոփոխությունների հորձանուտում հայտնվում են բոլորը: Մարդն իր քաղաքացիական գործառնություններն իրականացնելիս (աշխատանք, զինվորական ծառայություն, քաղաքացիական շարժումներ ու նախաձեռնություններ), ազգային կյանքում (կրթական համակարգ, եկեղեցական կյանք, ավանդական ծեսեր և սովորույթներ), ինչպես նաև անձնական ոլորտում (ներընտանեկան հարաբերություններ, միջանձնային հարաբերություններ, բնակչության վայրի ու աշխատանքի ընտրության հնարավորություն) անընդհատ բախվում է արտաքին իրողությունների ազդեցությանը, ավելի ստույգ՝ արտաքին ներխուժումներին: Ապրելով համամոլորակային բաց հասարակությունում՝ մարդն անպաշտպան է, քանի որ նրա ավանդական պատկերացումները կյանքի ամենատարբեր ոլորտների վերաբերյալ ճնշվում են համամոլորակային օրակարգի, արդիականացման տարաբնույթ հոսանքների [13] կողմից: Ավելին, տեղեկատվական ներխուժումներն ու անորոշությունների մակաձուլը քաղաքական նպատակներով ստիպում են ժամանակակից մարդուն մտնել կամ երկարատև ինքնության ճգնաժամի շրջափուլ, կամ ընդվզել համամոլորակային ազատական աշխարհակարգի պարտադրանքների դեմ: Եթե ինքնության ճգնաժամից հնարավոր ելքեր փնտրող մարդը մեր համոզմամբ օտարվում է իր իսկ սոցիոմշակութային միջավայրից, կանգնում զանգվածների ազդեցությամբ հանրային կյանքի լուսանցքում հայտնվելու կամ այլընտրանքային ապրելակերպ դավանող մարդկանց խմբերի կողմից

թիրախավորվելու դժվար երկընտրանքի առաջ, ապա ընդվզող մարդը փնտրում է ազդեցության միջոցներ՝ քաղաքացիական գործիքակազմ հանրային տիրույթի վրա ազդեցություն ունենալու նպատակով: Սակայն այս պարագայում ի հայտ է գալիս մեկ այլ առաջնային խնդիր. ժամանակակից աշխարհը հետխորհրդային անցման երկրներում հակված է ազատական աշխարհակարգի քարոզչության, միջազգային աստիճանակարգի [19], դրա առերևույթ խորքային չափորոշիչների բնաշխարհիկացման պարտադրանքի, ինչը խաթարում է արժեքային հավասարակշռությունն ընդունող հասարակություններում [4, 619]: Իրենց քաղաքական ապագայի մասին հակադիր պատումների միջև սուր մրցակցության պայմաններում հետխորհրդային հասարակությունները ճիշտ չեն ըմբռնում արդիականացման պահանջների և ազգային սոցիալալիստիկության իրողությունների հաշտ գոյակցության հնարավորությունները:

Որպես հետևանք հետխորհրդային հասարակությունները բախվել են Արցախից արտարիստ բնակչության բռնի տեղահանությանը, վերջինիս ինքնորոշման իրավունքի կոպտագույն ոտնահարմանը, Ուկրաինայում ավերիչ պատերազմին, Վրաստանում ներքաղաքական անորոշություններին ու լարվածությանը, Ռուսաստանում արտաքին ու անվտանգային քաղաքականության առումով բարդ որոշումների կայացմանը և այլն: Վերոնշյալ երկու երևույթների միջև պատճառահետևանքային կապերի առկայության մասին մեր համոզմունքը պայմանավորված է այն իրողությամբ, որ բացառությամբ հաջողությամբ արևմտականացած բալթյան երեք հանրապետությունների, դժվար է պնդել, որ մնացած հետխորհրդային երկրներից ու հասարակություններից որևէ մեկը հաջողությամբ ավարտել է ժողովրդավարացման գործընթացը ու ձևավորել անվտանգ ապագայի [2] շուրջ ազգային տեսլական: Վատ կառավարման արդյունքում հեշտությամբ բեմականացվող գունավոր հեղափոխությունները, անպատեհիության մթնոլորտում էթնիկական գոտումների դիմող երկրները, թերի կայացած կամ հռչակագրային բնույթ կրող հաշմված ժողովրդավարական համակարգերը գալիս են ապացուցելու ասվածը:

Այս պայմաններում հետխորհրդային հասարակությունները ստիպված են լինելու փնտրել ելքեր, որոնք կապահովեն ինչպես իրավիճակային, այնպես էլ հեռանկարային, ռազմավարական լուծումներ: Համոզված ենք, որ Հայաստանի Հանրապետության դեպքում այդպիսի լուծումներից են Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցին որպես քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ ճանաչելը՝ նրան լրացուցիչ քաղաքացիավար գործառնություններ վերապահելով, այդ թվում տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, ինչպես նաև համահայկական կրթական տարածության ձևավորումը որպես հայության ցանցային ներուժի վրա հիմնված փափուկ ուժի [20] գործիք: Այս պարագայում ևս Հայ առաքելական եկեղեցուն անհրաժեշտ է վերապահել կարևոր մասնակցային գործառնություն ինչպես կրթական հաստատություններ հիմնելու և զարգացնելու իր պատմական փորձի, այնպես էլ հայկական գաղթօջախներում ցանցային ու կազմակերպական ներուժի համար: Ուստի, անկախ Հայաստանի Հանրապետությունում հրատապ անհրաժեշտություն է ճանաչել այն քաղաքացիավար գործառնությունը, որը Հայ եկեղեցին դարերի վեր կատարում է: Այն հնարավորություն կտա ընդլայնելու Եկեղեցի-պետություն, քաղաքացիական հասարակություն-պետություն երկխոսության հորիզոնները:

Եկեղեցին և քաղաքացիական հասարակությունը

Համավարակների, փախստականների հոսքի, մարդկությանը պատուհասած աղետների պարագայում ակնհայտ են դառնում պետությունների և հասարակությունների կազմակերպական ներուժի սահմանափակ հնարավորությունները: Միջազգային կառույցները ևս չունեն այն մարդկային ներուժն ու հաստատութենական կարողությունները, որ կարողանան առանց կողմնակի աջակցության հասնել մարդասիրական աշխատանքների ամբողջական համակարգման: Ուստի Եկեղեցին վերածվում է հզոր ցանցային ու կազմակերպական հանրավորություններ ունեցող կենտրոնաձիգ աստիճանակարգմամբ առանձ-

նացող մի կառույցի, որի ընդհանուր ներդրումը քաղաքացիական նախաձեռնություններում, հանրային կյանքի բարելավման գործում դժվար է գերազնահատել: Ընթացիկ տարում Իսպանիայի Վալենսիա քաղաքին պատուհասած ջրհեղեղների ժամանակ Գաթոլիկ եկեղեցին դարձավ լայնածավալ օգնություն տրամադրող գլխավոր կառույց: Այսպես եկեղեցու օգնությունը համակարգող կազմակերպությունը՝ Գարիտաս Իսպանիան, դարձավ առաջամարտիկ՝ համախմբելով հազարավոր կամավորների, այդ թվում՝ քահանաների ու միանձնուհիների [15]: Քաղաքացիական պատերազմի ու մշտական արտաքին ռազմական սպառնալիքների պայմաններում ապրող սիրիացիներին 2012 թվականից օգնության ձեռք է մեկնել «Միջազգային ուղղափառ քրիստոնեական բարեգործական կազմակերպություններ» անունը կրող կառույցը, որը մեծ ծավալի աջակցություն է տրամադրել կարիքավոր սիրիացիներին և իրաքցի փախստականներին սննդի, առաջին անհրաժեշտության ապրանքների, կեցության վարձերի իմաստով՝ պատրաստելով հրատապ օգնության պատրաստ շուրջ չորս հազար երեք հարյուր կամավորների [21]:

Անգնահատելի է Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցու ներդրումը Արցախի հայության պատշպանության և հումանիտար խնդիրները կարգավորելու հարցում: Բավական է նշել, որ «Արմավիրի, Կոտայքի, Վայքի, Շիրակի, Գեղարքունյաց և Գուգարաց թեմերի թեմապատկան ճամբարներում և տարբեր կացարաններում Արցախից բռնի տեղահանված ընտանիքների ապաստան է տրամադրվել» [6], իսկ նախքան բռնի տեղահանությունը, խոսելով հետպատերազմական ծանր փորձությունների միջով անցնող Արցախի մասին, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գաբրիել Բ-ն նշում է. «Առ այսօր Արցախ փոխադրվել է 300 տոննա սննդամթերք, առաջիկայում էլ նախատեսվում է 100 տոննա նույնպես նմանատիպ օգնություն: Մենք մեր բարձր գնահատանքն ենք բերում մեր թեմականներին և նաև հայ բարեգործական ընդանուր միությանը, Բառնաբաս հիմնադրամին, բարեսիրական կազմակերպություն, ովքեր մեծապես աջակից եղան այս ծրագրի իրականացման գործում» [5]: Այսօր, երբ Արցախի հայերի կյանքի և վերադարձի իրավունքը կոպտորեն խախտված է, իսկ մեծ քաղաքականությունը գոհում է հայության երկարաժամկետ շահերն այսօրվա պաշտպանական հաշվարկներին, Հայ առաքելական եկեղեցին շարունակում է մնալ Արցախի հիմնահարցի արդարացի կարգավորման ջատագույն, Արցախի հայության իրավունքների պաշտպանության առաջամարտիկ, ինչն ակնհայտ է դառնում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գաբրիել Բ-ի հրապարակային ելույթներում և ուղերձներում, Հայ եկեղեցու բարձրաստիճան սպասավորների հանրային խոսույթում: Վերոբերյալ օրինակները վերահաստատում են մեր այն տեսակետը, որ մոլորություն է Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցու գործառույթները կրոնադավանաբանական, ծիսական, կրթադաստիարակչական, հոգևոր կյանքի ոլորտներով սահմանափակելու ձգտումը: Ե՛վ իր կազմակերպական ու մարդկային ներուժով, և՛ իր պատմական հիշողությամբ, և իր ազգային առաքելության գիտակցումով Հայ եկեղեցին եղել և մնում է հայոց ազգային կյանքի կարևորագույն հաստոյթեական օղակներից մեկը, իսկ ժամանակակից աշխարհում, որտեղ ընդունված են կառավարման քաղաքացիավար մոտեցումներ, այն փաստացի գործառնում է որպես լիարժեք քաղաքացիական հասարակության հաստատություն (ինստիտուտ), սակայն փաստացիորեն զրկված է այդ կոչումից:

Ժամանակակից աշխարհի փորձը ցույց է տալիս, որ անգամ ազատական Արևմուտքն է քրիստոնեական եկեղեցիներին շատ ավելի լայն հասարակական գործառույթ վերապահում, քան ընդունված է համարել: Այսպես ասվածի վկայությունն է այն, որ Եվրոպական Միության հիմնարար օրենսդրական գործիքներից Լիսաբոնի պայմանագրով առաջին անգամ «Եվրամիության հաստատությունների և եկեղեցիների, կրոնական միությունների», այլ նմանատիպ կազմակերպությունների միջև «բաց, թափանցիկ ու կանոնավոր երկխոսության հիմք է դրվում», որով «ճանաչվում է նրանց ինքնությունն ու յուրօրինակ ներդրումը» [10]: Ավելին, Մեծ Բրիտանիայում ընդլայնվել են եկեղեցական կազմակերպությունների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համագործակցության հորիզոնները: Անգլիա-

յում, Շոտլանդիայում և Ուելսում քրիստոնեական կազմակերպությունները կատարել են զանազան գործառնություններ՝ «սկսած շների վարժեցումից, աստղագիտության դասերից ու զայրույթը կառավարելու գործընթացից մինչև գրադարաններ ու փոստային ծառայություններ աշխատեցնելը» [12], ինչից տեղական ինքնակառավարման մարմինները գոհ են:

Փաստորեն, մարդկային քաղաքակրթության փորձը, մասնավորապես արևմտյան ազատական երկրների օրինակով, ցույց է տալիս, որ կախված պատմական տվյալ ժամանակաշրջանում հասարակություն-պետություն երկխոսության արդյունավետությունից, եկեղեցիներին կարող են վերապահվել լայն գործառնություններ, քանի որ նրանք միավորում և ուղղորդում են քաղաքացիների ջանքերը հանուն ընդհանուր բարեկեցության ու անվտանգ ապագայի: Ավելին, հայկական իրողություններն ու պատմական փորձը նկատի ունենալով՝ անհրաժեշտ է ավելի ընդգծված նախաձեռնողականությամբ զարգացնել Եկեղեցի-հասարակություն, Եկեղեցի-պետություն երկխոսությունը, քանի որ ի տարբերություն արևմտյան ազատական երկրների, որտեղ եկեղեցիները կատարում են համապարփակ հոգևոր ու քաղաքացիավար գործառնություններ միայն, հայության դեպքում կարևորվում է նաև Եկեղեցու դերը ազգապահպանության, կրթության կազմակերպման, հայկական գաղթօջախներում հայապահպանության, այժմ նաև՝ արտաքին սպառնալիքներին միաբանված պատասխան տալու հաստատությունական, պետութենական հարցերում: Մեր կարծիքով առաջացել է անհրաժեշտություն ոչ թե սոսկ Հայ եկեղեցին քաղաքացիական հասարակության հաստատություն հռչակելու, քանի որ այն արդեն օժտված է քաղաքացիական բազմաթիվ գործառնությամբ, այլ ճանաչելու նրա այդ կարգավիճակն ու ըստ այդմ զարգացնելու համագործակցության բազմամակարդակ մշակույթ:

Ամփոփենք. պատմության մասին հակասական տեսություններն ու գաղափարները [11] ցայսօր կենսունակ չեն եղել, և ընդհանուր առմամբ մասնագետները հանգել են այն եզրակացության, որ պատմությունն առաջ է ընթանում շրջափոխելով կամ գծայնորեն, սակայն չի ավարտվում նրա բարեշրջումը: Նկատի ունենալով մարդկային քաղաքակրթության առաջ ծառացած հիմնախնդիրներից բխող վտանգներն ու առկա հնարավորությունները՝ հայ քաղաքացիական հասարակության տեսակետից կարևորում ենք հետագա ուսումնասիրությունները ինչպես Հայաստանյալ առաքելական սուրբ եկեղեցին որպես քաղաքացիական հասարակության հաստատություն թեմայով, այնպես էլ Հայ առաքելական եկեղեցու հետևորդները որպես համայնք, Հայ առաքելական եկեղեցու նորարարական դերը կրթության ու համահայկական ներուժի իրացման մեջ, Հայ առաքելական եկեղեցու ցանցային հնարավորությունները որպես փափուկ ուժի դրսևորում թեմաներով:

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2025.2hs-148>

Գրականություն

1. Ալեքսանյան Ա. (խմբ.), Ժամանակակից ժողովրդավարության համախմբման նախադրյալները: Հայաստան, Վրաստան, Ադրբեջան, Ռուսաստան, Բելառուս, Ղազախստան, Հրդգստան, Ուկրաինա, Մոլդովա, Երևան, ԵՊՀ, 2019, 455 էջ: http://publishing.yasu.am/files/Challenges_to_the_Consolidation_of_Modern_%20Democracy_Ar.pdf
2. Այվազյան Ա. (խմբ.), Ռազմավարության և անվտանգության հարցեր, «Հայրենասիրություն» մատենաշար II, «Արարատ» ռազմավարագիտական կենտրոն, Երևան, 2006, 683 էջ:
3. Ենգոյան Ա., Սարգսյան Ա., Ազատյան Խ., Ենգոյան Փ., ՀՀ-ի առաջ ծառացած մարտահրավերները գլոբալ զարգացման հարացույցի փոխակերպման համատեքստում, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2023, 154 էջ:
4. Գայդար Ե., Գայսրության կործանումը, Երևան, Անտարես, 2019, 619 էջ:

5. Երկիր, Արցախի մեր կարիքավոր ժողովրդին Եկեղեցին օգնություն է ուղարկել և ուղարկում. Գարեգին Բ. 2023-04-20 <https://yerkir.am/hy/article/2023/04/20/11239>
6. Հովսեփյան Մ., Հայ եկեղեցին Արցախից բռնի տեղահանված ընտանիքներին կացարան է տրամադրում, Շողակաթ, <https://www.shoghakat.am/am/telecasts/30658>
7. Մարգարյան Մ. և Մարգարյան Մ., Խաղերի տեսություն. Ինչպես դառնալ առաջնորդ (ուսումնասեթողական ձեռնարկ), Եր., «Պետական ծառայություն» հրատարակչություն, 2024, 180 էջ
8. Մարգարյան Մ. և Մարգարյան Մ., Քաղաքական տուրբուլենտություն. մարտահրավերներ և Հայաստանի բնականոն արդիականացման հնարավորությունները, Հանրային Կառավարում, 2/2020, էջ 146-156: https://paara.am/wp-content/uploads/2023/07/Public-Administration_2020-2.pdf
9. Մարգարյան Մ., Մովսիսյան Մ., Հոգևոր անվտանգությունը որպես ազգային և քաղաքացիական ինքնության փոխհարաբերությունների գործոն, Հոգևոր Անվտանգություն, «Էջմիածին» կրոնագիտական և հայագիտական հանդես, 2021 թ., էջ 72-88:
10. Dialogue with Churches, religious associations or communities, philosophical and non-confessional organisations. European Parliament: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/religious-and-non-confessional-dialogue>
11. Dale E. M., Hegel, The End of History, and the Future. Cambridge University Press. 2014, 256 pages. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107477711>
12. Evangelical Alliance. Churches and local authorities working together, 2013 <https://www.eauk.org/current-affairs/politics/churches-and-local-authorities-working-together.cfm>
13. Casanova J. Cosmopolitanism, the clash of civilizations and multiple modernities. Current Sociology 59(2), 2011, p. 252-267 DOI: 10.1177/0011392110391162 http://fbemoodle.emu.edu.tr/pluginfile.php/73809/mod_resource/content/1/cosmopolitanism,%20clash%20of%20civilizations%20and%20multiple.pdf
14. Dargin J. (ed.), The Rise of the Global South: Philosophical, Geopolitical and Economic Trends of the 21st Century. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., 2013, 417 pages.
15. Zengarini L. Church in Spain on the frontline of relief efforts in DANA-hit Valencia, Vatican News: <https://www.vaticannews.va/en/church/news/2024-11/church-in-spain-on-the-frontline-of-relief-efforts-valencia.html>
16. Kenny M. Civil Society, Britannica <https://www.britannica.com/topic/civil-society>
17. McLean and MacMillan A. (eds.), the Oxford Concise Dictionary of Politics, Oxford University Press, 2003, p.73 <https://archive.org/details/oxfordconcisedic00iain/page/n9/mode/2up?q=civil+society&view=theater>
18. Collin P. H. Dictionary of Politics and Government, 3rd edition, Bloomsbury Publishing Plc., 2004.
19. Cerny Ph. G. (ed.), Heterarchy in World Politics, Innovations in International Affairs, Routledge, 2023, 221 pages.
20. Desai-Trilokekar R., Masry H. E. The Nexus of Public Diplomacy, Soft Power, and National Security: Volume 14, Issue 5, 2022, pp. 111-133. DOI: 10.32674/jcihe.v14i5.4987 | <https://ojed.org/jcihe>
21. Syria, International Orthodox Christian Charities: <https://iocc.org/where-we-work/syria>

Армянская Апостольская Церковь как учреждение (институт) гражданского общества

Погосян Гарик

Резюме

Ключевые слова: Армянская Апостольская церковь, универсальное гражданское общество, глобальная турбулентность, религиозные организации, функция участия

В последние годы армянские исследователи уделяли значительное внимание различным глобальным вызовам. Однако проблема формирования глобального гражданского общества в значительной степени оставалась вне сферы активного анализа. На наш взгляд, процесс становления гражданского общества имеет индивидуальный, локальный и глобальный уровни, что делает изучение его комплексности актуальной научной задачей. В статье рассматривается возможность расширения как количественных, так и качественных характеристик институтов гражданского общества в качестве ответа на вызовы, связанные с формированием глобального гражданского общества. Для углубления и расширения теоретико-концептуальных оснований предлагается включить в анализ вопрос о признании традиционных институтов в качестве полноправных элементов гражданского общества. Статья фокусируется на глобальной перспективе и анализирует ее влияние на трансформацию локальных структур гражданского общества. В частности, обсуждается роль Армянской Апостольской Церкви как института гражданского общества; проводится сопоставление ее гражданских функций с универсальными глобальными вызовами, а также приводятся международные параллели, демонстрирующие активное участие религиозных организаций в общественно-гражданской жизни. Таким образом, Церковь рассматривается как важный сетевой и организационный центр, способствующий формированию и укреплению гражданского общества.

The Armenian Apostolic Church as an Establishment (Institute) of Civil Society

Poghosyan Garik

Summary

Key words: Armenian Apostolic Church, Universal civil society, global turbulence, faith-based organizations, participatory function

In recent years, Armenian scientists have paid sufficient attention to the multiplicity of global challenges. However, the issue of the formation of global civil society has largely been overlooked. From our perspective, civil society formation has individual, local and global dimensions which makes delving into its complexity a transcendental necessity. The article discusses the possibility of augmenting the number and quality of civil society institutions as an answer to the challenge of global civil society formation. In order to deepen and broaden the conceptual foundations of civil society, the article suggests considering the recognition of traditional institutions as civil society institutions. The article adopts a global perspective and analyzes its implications for local civil society transformation. More specifically, it discusses the role of the Armenian Apostolic Church as a civil society organization drawing parallels between its civil functions and the plurality of universal challenges, including international examples of pro-active faith-based organizations. Thus, the Church is seen as a networking and organizational powerhouse: something that is required for civil society formation.

Ներկայացվել է 18. 02. 2025 թ.

Գրախոսվել է 09. 04. 2025 թ.

Ընդունվել է տպագրության 26. 11. 2025 թ.